

ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ REGARDING THE PREVENTION AND FIGHTING OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

Ференц О.І., аспірантка

*Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

В статті досліджуються правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. Констатовано, що домашнє насильство є гострою соціальною проблемою. Це одна з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Найчастіше жертвами цього виду насильства виступають соціально незахищені категорії – жінки, діти, особи похилого віку. Однак останніми роками проявляється тенденція до зростання домашнього насильства по відношенню до чоловіків, зокрема такої його форми як економічне насильство.

Зауважено, що незважаючи на нещодавню криміналізацію насильства в сім'ї в Україні, необхідні термінові дії для запобігання насильству щодо жінок на окупованих територіях України. Потрібні додаткові докази щодо ефективності здійснених втручань для постраждалих від насильства. Доцільно посилити правові наслідки для правопорушників за вчинення насильства, розроблення стратегії підвищення обізнаності про насильство, підвищення доступності анонімних і конфіденційних послуг, забезпечуючи належний захист постраждалим.

Прийняття нового базового Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», ратифікація Стамбульської конвенції, що зумовили виникнення нових видів адміністративного примусу, є рішучими кроками для зменшення випадків домашнього насильства. Однак на сьогодні все ж залишаються нереалізованими основні ідеї вказаних нормативних актів, програми для кривдників практично не застосовуються, профілактичні бесіди та облік кривдників не призводять до зменшення випадків домашнього насильства, що свідчить про недосконалість вказаних процедур і зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення, зокрема і посилення відповідальності за порушення таких заходів протидії.

Ключові слова: домашнє насильство, адміністративна відповідальність, діти, неповнолітні особи, органи і служби у справах дітей.

The article examines the legal principles of preventing and countering domestic violence in Ukraine. It was established that domestic violence is an acute social problem. This is one of the most widespread forms of violation of human rights. Most often, the victims of this type of violence are socially vulnerable categories – women, children, and the elderly. However, in recent years, there has been a trend towards an increase in domestic violence against men, in particular, such a form as economic violence.

It is noted that despite the recent criminalization of domestic violence in Ukraine, urgent action is needed to prevent violence against women in the occupied territories of Ukraine. More evidence is needed on the effectiveness of interventions for survivors of violence. It is advisable to strengthen the legal consequences for offenders for committing violence, develop a strategy to raise awareness about violence, increase the availability of anonymous and confidential services, ensuring adequate protection for victims.

The adoption of the new Basic Law of Ukraine "On Prevention and Combating Domestic Violence", the ratification of the Istanbul Convention, which led to the emergence of new types of administrative coercion, are decisive steps to reduce cases of domestic violence. However, to date, the main ideas of the specified normative acts remain unimplemented, programs for offenders are practically not applied, preventive conversations and registration of offenders do not lead to a decrease in cases of domestic violence, which indicates the imperfection of the specified procedures and necessitates their further improvement, in particular, the strengthening of responsibility for violation of such countermeasures.

Key words: domestic violence, administrative responsibility, children, minors, bodies and services for children.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні домашнє насильство є гострою соціальною проблемою. Це одна з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Найчастіше жертвами цього виду насильства виступають соціально незахищені категорії – жінки, діти, особи похилого віку. Однак останніми роками проявляється тенденція до зростання домашнього насильства по відношенню до чоловіків, зокрема такої його форми як економічне насильство. За даними Національної поліції України у 2022 році надійшло 244381 звернень з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40 % більше, ніж у попередньому році (144394) та на 41 % більше, ніж у 2019 (141814) [1]. Як зазначено у Доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 р. Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, «Система запобігання та протидії домашньому насильству і торгівлі людьми виявилася не готовою до викликів воєнного часу. Потребують приведення у відповідність до викликів сьогодення механізми взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і торгівлі людьми, системи функціонування спеціалізованих служб підтримки для осіб, які постраждали від домашнього насильства, у тому числі на деокупованих територіях України» [2].

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти проблеми запобігання та протидії домашньому насильству досліджували такі науковці, як М. Бандурка, А. Б. Блага, О. В. Бойко, П. О. Власов, І. В. Дроздова, Г. Є. Запорож-

цева, О. В. Ковальова, Т. О. Коломосьць, А. Т. Комзюк, Т. Я. Назар, Ю. В. Рахівський, В. О. Тюріна, Н. Б. Шамрук, В. В. Шафар, М. Шульги та інші.

Метою статті є дослідження правових засад запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

Виклад основного матеріалу. 7 січня 2018 набув чинності Закон України № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, вводить нові спеціальні заходи протидії домашньому насильству, серед яких є нова редакція статті 173-2 КУпАП, розширює, в порівнянні з попереднім законом, перелік осіб, на яких він розповсюджує свою дію, передбачає створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства тощо.

Знаковою подією в захисті від домашнього насильства стала ратифікація Україною 20 червня 2022 Стамбульської конвенції (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року) [4]. Не зважаючи на назву, норми Конвенції захищають усіх жертв домашнього насильства незалежно від статі в мирний час та в ситуаціях збройного конфлікту. Метою конвенції є запобігання насильству, захист постраждалих і «покінчення з безкарністю злочинців». Конвенція не вимагає узаконення одностатевих шлюбів чи іншої регуляції особистого життя, не стосується сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи трансгендерності, а також не регулює сімейні структури: вона не містить визначення

«сім'ї» і не сприяє певному типу сімейних умов. Конвенція захищає не лише жінок, а також не регулює релігійні норми чи вірування. Стамбульська конвенція є першим міжнародним юридично обов'язковим актом, що стосується саме домашнього насильства, це комплексний акт, оскільки охоплює низку заходів з запобігання та протидії насильству, захисту його жертв, переслідування та покарання кривдників і вбудовані підходи.

Зауважимо, що Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що у постраждалої особи, а також погрози вчинення таких діянь [3].

За вчинення домашнього насильства передбачено як юридичну відповідальність (цивільну, кримінальну, адміністративну), так і спеціальні заходи, до яких відносять термінові заборонні приписи стосовно кривдника, обмежувальні приписи, взяття на профілактичний облік і проведення профілактичної роботи, направлення для проходження програми для кривдника.

Під адміністративним примусом, який застосовується працівниками поліції, слід розуміти застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу щодо правозобов'язуючих суб'єктів з метою попередження чи припинення злочинів, проступків, протиправних дій, подолання їхніх шкідливих наслідків, забезпечення громадської безпеки й охорони правопорядку або покарання осіб за вчинене правопорушення. Примус як метод адміністративної діяльності поліції полягає в психічному, матеріальному або фізичному впливові на поведінку особи. Метод примусу використовується в процесі здійснення індивідуальної профілактичної роботи, якщо переконавання не дало необхідного результату.

До складу індивідуальної профілактики входить виявлення осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, вивчення (перевірка) виявлених осіб, їх способу життя, постановка таких осіб на профілактичний облік, застосування до них заходів примусу, організація індивідуальної профілактичної роботи, постійне спостереження та контроль за поведінкою та життям, профілактичний вплив на потенційних жертв домашнього насильства, періодичний аналіз результатів проведених індивідуальних виховних та профілактичних заходів.

Після постановки кривдника на профілактичний облік працівник поліції використовує такий метод попередження насильства в сім'ї як спостереження, який має на меті отримання інформації про позитивні або негативні зміни, що відбуваються під впливом здійснених профілактичних заходів. Воно може виражатися у вигляді регулярних відвідувань потенційного кривдника за місцем проживання для перевірки його поведінки в сім'ї, стосунків з сусідами, дотримання ним правил громадського співжиття або адміністративного нагляду тощо. Між тим вбачається доцільним не лише здійснювати спостереження за особою, яка може бути кривдником, а й залучати до профілактичної роботи потенційну жертву з метою недопущення провокування нею ситуацій, що призводять до домашнього насильства.

Термінові заборонні приписи виносяться за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу поліції за результатами оцінки ризиків, у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою

негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Терміновий заборонний припис виносяться строком до десяти діб і може бути оскаржений до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України. Припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи, заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Як показує практика, терміновий заборонний припис не надовго вирішує проблему, а домашнє насильство в більшості випадків носить системний характер, тому більш ефективним засобом захисту є застосування обмежувального припису стосовно кривдника, однак для цього жертва домашнього насильства має звернутися із відповідною заявою до суду.

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків: заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи, обмеження спілкування з постраждалою дитиною, заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою, заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею, заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Обмежувальний припис виносяться судом терміном до 6 місяців і справа розглядається не пізніше ніж через 72 години з моменту надходження заяви [3].

Програми для кривдників, як визначає Закон, – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язків жінок і чоловіків. Метою корекційної програми є допомога особі, яка вчинила насильство, в осмисленні власної насильницької поведінки, усвідомленні її витоків, проявів, наслідків для особистого життя та життя оточуючих, налагодженні гармонійного життя з родиною та в суспільстві, а також в усвідомленні того, що домашнє насильство – це порушення прав людини, яке карається відповідно до чинного законодавства. Порядок направлення на проходження програми для кривдника визначається Інструкцією щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді а відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженою Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України № 3131/386 від 7 вересня 2009 року, згідно з якою у разі вчинення особою насильства в сім'ї, служба дільничних інспекторів поліції або кримінальна поліція у справах дітей видає цій особі під розписку направлення на проходження корекційної програми та в триденний строк надсилає до відповідного кризового центру повідомлення про направлення особи на проходження корекційної програми.

Наказом Міністерства соціальної політики України від 1 жовтня 2018 № 1434 затверджено Типову програму для кривдників, згідно з якою спершу проводиться діагностування особи, яка вчинила домашнє насильство або належить до групи ризику щодо його вчинення, після чого складається індивідуальна схема роботи із таким кривдником з урахуванням потреб особи та особливостей, визначених за результатами діагностики. Після проходження особою діагностики та мотиваційного консультування з метою визначення рівня вмотивованості до участі у групі може застосовуватися індивідуальна корекційна робота та/або групові заняття [5].

Слід зауважити, що у літературі виділяють технологічні стратегії боротьби з домашнім насильством у таких сферах:

1. Освіта та профілактика: технологічні підходи можуть бути використані для підвищення обізнаності громадськості про домашнє насильство, наприклад виявлення ознак жорстокого поведіння та оприлюднення наявних ресурсів і механізмів підтримки, а також для впровадження тактики для усунення глибоких причин і факторів ризику, пов'язаних із домашнім насильством.

2. Виявлення та втручання: технологічні системи можна використовувати для виявлення нових випадків домашнього насильства в режимі реального часу, наприклад виявлення загроз і моделей насильства, а також для реагування на домашнє насильство

3. Реабілітація та підтримка: технологічні методи можуть бути використані для полегшення психологічного та емоційного впливу домашнього насильства, наприклад надання терапії та допомоги жертвам у процесі одужання, а також для надання послуг підтримки для жертв домашнього насильства.

4. Політика та законодавча база: технологічні стратегії можуть бути використані для сприяння змінам політики для кращої боротьби з домашнім насильством, наприклад, для сприяння системам запобігання домашньому насильству, а також для забезпечення дотримання законів і політики, які захищають жертв через механізми звітування, реагування, стримування [6].

Для боротьби з домашнім насильством у вищезазначених сферах використовують такі технології:

1. Освіта та профілактика: платформи соціальних мереж, системи обміну контентом, веб-сайти, мобільні програми, системи віртуальної реальності тощо.

2. Виявлення та втручання: спеціальні пристрої, безконтактні датчики та пристрої навколишнього середовища, системи спостереження, служби геолокації, кнопки сповіщень, мобільні програми, алгоритми штучного інтелекту, інструменти звітності та зв'язку тощо.

3. Реабілітація та підтримка: гарячі лінії та лінії довіри, віртуальні системи консультування, інструменти онлайн-терапії, мобільні додатки, системи віртуальної реальності, інструменти конфіденційності, веб-сайти ресурсів тощо.

4. Політика та правова база: хмарні бази даних, системи електронної документації, методи збору доказів, переносні пристрої, алгоритми ШІ.

Незважаючи на нещодавню криміналізацію насильства в сім'ї в Україні, необхідні термінові дії для запобігання насильству щодо жінок на окупованих територіях України. Потрібні додаткові докази щодо ефективності здійснених втручань для постраждалих від насильства. Доцільно посилити правові наслідки для правопорушників за вчинення насильства, розроблення стратегії підвищення обізнаності про насильство, підвищення доступності анонімних і конфіденційних послуг, забезпечуючи належний захист постраждалим.

Висновки. Отже, прийняття нового базового Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», ратифікація Стамбульської конвенції, що зумовили виникнення нових видів адміністративного примусу, є рішучими кроками для зменшення випадків домашнього насильства. Однак на сьогодні все ж залишаються нереалізованими основні ідеї вказаних нормативних актів, програми для кривдників практично не застосовуються, профілактичні бесіди та облік кривдників не призводять до зменшення випадків домашнього насильства, що свідчить про недосконалість вказаних процедур і зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення, зокрема і посилення відповідальності за порушення таких заходів протидії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домашнє насильство: що це таке, як його розпізнати, куди звертатись по допомогу? Портал МВС URL: <https://mvs.gov.ua/uk/activity/domestic-violence>
2. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>
5. Типова програма для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики України від 1 жовтня 2018 № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>
6. Kouzani Bas Z. Technological Innovations for Tackling Domestic Violence. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/10223203>